

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ З ОГЛЯДУ ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Конституція сучасної України закріпила принципово нові основи здійснення державної політики, визначальним стрижнем яких є визнання та реалізація прав і свобод людини. Формування цивілізованого суспільства, в якому людина визнається найвищою соціальною цінністю, потребує не лише проголошення каталогу прав, але й наявності дійового, ефективного соціально-юридичного механізму здійснення прав та свобод, що містить у собі гарантії їх забезпечення та захисту [1, 23].

Окреме місце в системі конституційних прав людини займає право людини на соціальний захист. У сучасному українському суспільстві соціальні права володіють підвищеною цінністю порівняно з іншими правами. Людей більше хвилюють питання заробітної плати, пенсій, допомог, пільг та компенсацій, житла і значно менше політичні та громадянські права. Тому проблема забезпечення соціальних прав, а зокрема права на соціальний захист, постійно знаходиться в центрі уваги юридичної науки.

Безспірно, що право на соціальний захист має економічне навантаження, його реалізація залежить від фінансової спроможності суб'єктів соціальної сфери, від дій зобов'язаного суб'єкта. В зв'язку з цим до цього часу тривають дискусії з приводу визнання права на соціальний захист як суб'єктивного права людини та доцільності його закріплення у конституціях. З цього приводу в науці склалися дві принципово різні точки зору. Перша — заперечує соціальні права як суб'єктивні права людини і визначає їх як обов'язки держави, які вона виконує залежно від економічного рівня [2; 3]. Друга є абсолютно протилежною і наділяє соціальні права усіма ознаками суб'єктивних прав, а саме: свобода поведінки в межах, установлених нормою права; можливість для особи користуватись певним соціальним благом; повноваження здійснювати певні дії і вимагати відповідних дій від інших осіб; можливість звернутися до суду для захисту порушеного права [4; 5; 6].

Якщо припустити неправомірність віднесення права на соціальний захист до суб'єктивних прав, то виключається можливість його судового захисту. Однак судовий захист сьогодні є одним із способів забезпечення соціальних прав громадян. Практика судового захисту соціальних прав існує на міжнародному рівні, зокрема в діяльності Європейського суду, у зарубіжних країнах, а в останні роки все більше застосовується і у вітчизняній правозахисній діяльності. Підтвердженням цього може стати, зокрема, проведення аналізу роботи Конституційного Суду України з питань соціального захисту громадян. Це дозволить оцінити сучасний стан конституційного забезпечення соціальних прав в Україні, а також довести одну з підстав обґрунтування правової позиції про правову природу права на соціальний захист як суб'єктивного права людини.

Забезпечення прав людини пов'язано із такими їх юридичними властивостями як зміст та обсяг. Так, конституційною гарантією забезпечення здійснення права на соціальний захист є положення ст. 22 Конституції України, що закріплює принцип недопустимості звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод людини при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів. У цьому приписі Конституція торкається важливої і складної проблеми обмеження прав і свобод людини. Звуження змісту права людини на соціальний захист означає зменшення змістовних характеристик цього права. Звуження обсягу права людини на соціальний захист виявляється у зменшенні розмірів соціальних виплат, обсягу соціальних послуг, тобто звуження кількісної сторони права.

Дотримання принципу недоторканості, непорушності та невідчужуваності прав і свобод людини, проголошеного Конституцією України, стало підставою для прийняття ряду рішень Конституційним Судом України з питань конституційності положень окремих нормативних актів України. Зокрема, розгляду у Конституційному Суді України щодо відповідності Конституції України піддавались ст. ст. 58, 60 Закону України «Про державний бюджет на 2001 рік» з питань зупинення дії приписів законодавчих актів у частині надання пільг, компенсацій та гарантій, які фінансуються з бюджетів усіх рівнів. Рішенням Конституційного Суду було визнано неконституційними такі положення, оскільки це призвело до звуження змісту та обсягу права на соціальний захист громадян (ст. 46), а також права на достатній життєвий рівень (ст. 48) [7]. Визнані неконституційними також положення ч. 3, 4 ст. 59 Закону України «Про державний бюджет та 2003 рік» в частині, за якою пільги, компенсації та гарантії, на які згідно із законами України мають право окремі працівники (військовослужбовці, військових формувань, правоохоронних органів), фактично скасовувались. У 2004 році Конституційним Судом України було визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» про розміри одноразової допомоги, про обмеження обсягу пільг, компенсацій [8].

Наведені приклади стосуються питань забезпечення повноти права людини у сфері соціального захисту щодо надання соціальних пільг. Пільги як вид соціального захисту уже за своїм змістом порушують принцип рівності прав людини, і одним із напрямків реформування системи соціального захисту у напрямку забезпечення рівності усіх громадян видається часткове скасування соціальних пільг. Однак слід відзначити, що «норми одного дня», якими є окремі положення законів України про державний бюджет на відповідний рік, не дозволяють правомірно та справедливо вирішити проблему соціальних пільг як виду соціального захисту населення. Зупинення дії законів має здійснюватися відповідно до вимог Конституції України. Таким чином, визнання Конституційним Судом України таких норм неконституційними є теоретично обґрунтованим.

Інший приклад конституційного судочинства у питанні неконституційності окремих положень законодавства про соціальний захист втілено у рішенні

Конституційного Суду України від 11 жовтня 2005 року. Відповідно до цього рішення неконституційними були визнані окремі пункти «Прикінцевих положень» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Зокрема, втратили чинність як такі, що визнані неконституційними, положення абз. 3, 4 п. 13, якими встановлено відповідно обмеження величини заробітної плати, з розрахунку якої визначається розмір пенсії, та обмежено розмір пенсії, що не повинна перевищувати 90% максимальної величини фактичних витрат на оплату праці найманих працівників. Аналогічні за змістом, були визнані неконституційними положення ч. 4, 5 ст. 43 Закону України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького та рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб» [9].

Бюджет 2007 року не обійшовся без фінансових обмежень соціальної сфери. Це стало підставою для розгляду чергової справи Конституційним Судом України про неконституційність положень Закону України «Про державний бюджет на 2007 рік». На підтвердження неконституційності положень Закону суб'єкт права на конституційне подання наводить правові позиції Конституційного Суду України, викладені в його рішеннях від 6 липня 1999 року (справа щодо права на пільги), від 20 березня 2002 року (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій), від 17 березня 2004 року (справа про соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів), від 1 грудня 2004 року (справа про зупинення дії або обмеження пільг, компенсацій і гарантій) [10]. Оцінка цих рішень, а також глибокий аналіз змісту принципів правової, демократичної та соціальної держави, закріплених у Конституції України, створили теоретичну та конституційно обгрунтовану основу для визнання ряду положень Закону України «Про державний бюджет на 2007 рік» неконституційними.

Таким чином, аналіз законодавчої діяльності Верховної Ради України свідчить про те, що при прийнятті законів про Державний бюджет України систематично зупиняється дія інших законів України щодо надання пільг, компенсацій і гарантій, які є складовою конституційного права громадян на соціальний захист. Систематичність такого явища фактично скасовує ряд соціальних пільг та гарантій, перешкоджає дії механізму реалізації соціальних прав людини, що призводить до обмеження права на соціальний захист. Отже Конституційний суд України шляхом визнання неконституційними такі положення законів виступає одним із гарантів забезпечення права людини на соціальний захист.

Література

1. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). — Х.: Право, 1997.
2. Ледак И. А. Социальное государство и права человека // Социальное государство и защита прав человека / Под ред. Е. А. Лукашевой; Ип-т государства и права РАП. — М., 1994. — С. 22–33.
3. Харламова П. Конституционный статус социально-экономических прав // Конституционное право: Восточноевропейское обозрение. — 2000. — № 1. — С. 21–25.

4. Глуценко П. П. Социально-правовая защита конституционных прав и свобод граждан (теория и практика). — С.Пб., 1998. — 195 с.
5. Рабінович П. Проблеми трансформації методології вітчизняного правознавства: досягнення, втрати, перспективи // Вісник Академії правових наук України. — 2004. — № 4. — С. 11–13.
6. Колошкін Е. И. Конституционное (государственное) право России: Курс лекций. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1999. — 381 с.
7. Рішення Конституційного Суду України від 20 березня 2002 № 5-рп/2002 у справі за конституційними поданнями 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 58, 60 Закону України «Про Державний бюджет України на 2001 рік» та Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пунктів 2, 3, 4, 5, 8, 9 частини першої статті 58 Закону України «Про Державний бюджет України на 2001 рік» і підпункту 1 пункту 1 Закону України «Про деякі заходи щодо економії бюджетних коштів» (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій) // Вісник Конституційного Суду України. — 2002. — № 2. — С. 10.
8. Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 року № 20-рп/2004 у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 44, 47, 78, 80 Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» та конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, третьої, четвертої статті 78 Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» (справа про зупинення дії або обмеження пільг, компенсацій і гарантій) // Офіційний вісник України. — 2004. — № 50. — С. 75.
9. Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2005 року у справі за конституційним поданням Верховного Суду України та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців третього, четвертого пункту 13 розділу XV «Прикінцеві положення» // Вісник Конституційного Суду України. — 2005. — № 5. — С. 41–53.
10. Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 29, 36, частини другої статті 56, частини другої статті 62, частини першої статті 66, пунктів 7, 9, 12, 13, 14, 23, 29, 30, 39, 41, 43, 44, 45, 46 статті 71, статей 98, 101, 103, 111 Закону України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» (справа про соціальні гарантії громадян) // Офіційний вісник України. — 2007. — № 52. — С. 138.

УДК 349.2(477)

Ю. В. Черткова

ДЕЯКІ ШЛЯХИ ПОСИЛЕННЯ ПРИВАТНОЇ ТЕНДЕНЦІЇ В РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У період незалежності України та становлення ринкової економіки триває безперервний процес реформування трудового права. Але цей процес є непослідовним. Головна причина цього, як видається, полягає у невизначеності шляхів і меж посилення приватної тенденції в розвитку трудового права. Така ситуація склалася в результаті того, що після 1917 року вітчизняне право було змушене перейти на позиції заперечення приватноправових засад, перебуваючи в умовах панування відомої ленінської настанови про те, що «ми нічого «приватного» не визнаємо, для нас усе у галузі господарства є публічно-правове, а не приватне» [1, 318]. В юридичній літературі того періоду завжди намагалися підкреслити особливості права СРСР як права нового «соціалістичного типу»